Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 11-12 (197-198) листопад-грудень 2021 *Видається з лютого 2002 року*

УДК 051 Журнал "Молодь і ринок" внесений до переліку наукових фахових видань України **(категорія "Б")** у галузі педагогічних наук: 011 – Освітні педагогічні науки, наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 №886 (додаток 4). Спеціальності: 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта, наказ МОН України від 24.09.2020 № 1188 (додаток 5).

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №12270–1154 ПР від 05.02.2007 р.

ISSN 2308-4634 (Print)
ISSN 2617-0825 (Online)

"Молодь і ринок" індексується у таких базах даних: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS; Index Copernicus** (ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80; ICV 2020:82.12)

DOI: https://doi.org/10.24919/2617-0825.11/197.2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: Микола ГАЛІВ – *д.пед.н., доц.,*
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Іван БАХОВ – *д.пед. н., проф., Міжрегіональна академія управління персоналом*
Наталія БИШЕВЕЦЬ – *к.пед.,н.,*
Національний університет фізичного виховання і спорту України
Галина БІЛАВИЧ – *д.пед.н., проф.,*
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
Ірина ЗВАРИЧ – *д.пед. н.,проф.,*
Київський національний торговельно-економічний університет
Микола ПАНТЮК – *д.пед.н., проф.,*
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Тетяна ПАНТЮК – *д.пед.н., проф.,*
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Лукаш ТОМЧИК – *д.,соц., н., (педагогіка), Педагогічний університет в Кракові, Польща*
Надія Лаура СЕРДЕНЦЮК – *к.пед.,н.,*
Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м.Сучава, Румунія)
Даніель УОЛЛЕР – *д.філос.,н., Університет Центрального Ланкаширу*
(м.Престон, Великобританія)
Марія ЧЕПІЛЬ – *д.пед. н., проф., академік АНВО України,*
Заслужений діяч науки і техніки України,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Олександра ЯНКОВИЧ – *д.пед., н., проф.,*
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка;
д. хабіліт., проф., Куявсько-Поморська вища школа (м.Бидгош, Польща)

Адреса редакції: Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Тел., +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; веб-сайт: http://mir.dspu.edu.ua

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету (протокол №15 від 28.12.2021 р.)

Посилання на публікації "Молодь і ринок" обов'язкові

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.
За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Підписано до друку 30.12.2021 р. Ум. друк. арк. 19,32.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 х 84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Віддруковано у поліграфічній фірмі "ШВИДКОДРУК"
82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Данила Галицького, 1
тел.: (0324) 41-08-90

© Молодь і ринок, 2021

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

Молодь і ринок

№11-12 (197-198) листопад-грудень 2021

ЗМІСТ

Валентина Бодак, Тетяна Пантюк, Микола Пантюк, Ірина Гамерська
Глобалізація та інтеграція освіти України як індикатори її оптимізації і розвитку……..…6

Микола Галів, Олександра Свйонтик, Мирослав Ющишин
Науково-педагогічні кадри Львівського державного педагогічного інституту
у перші повоєнні роки (1944–1953): повсякдення професійної діяльності….....12

Леонід Оршанський, Іван Нищак, Володимир Ясеницький
Вітчизняні науково-педагогічні школи у галузі теорії та методики трудового навчання……..21

Богдан Шевчик, Олександр Свінцов, Юрій Вовк
Культурні сенси економічних систем…….....27

Надія Ашиток, Юрій Галь
Проблеми впровадження цифрових технологій в дистанційне навчання у вищій школі……..33

Оксана Ісаєва, Ганна Шайнер, Ірина Розман
Кейс-технологія як інноваційний підхід викладання дисциплін у кризових умовах……..…39

Вікторія Ягоднікова, Марія Гриньова
Партисипативний підхід до виховання лідерських якостей підлітків…….....44

Галина Білавич, Олеся Власій, Борис Савчук
Вплив цифровізації освіти, дистанційного навчання
на розвиток рухової активності та здоров'язбереження здобувачів освіти…….....….50

Оксана Товканець
Управлінські компетенції у професійній діяльності менеджерів
з освіти дорослих в європейському освітньому просторі…….....……..56

Алла Ольховська, Анна Рибалка
Експериментальне дослідження з вивчення впливу використання систем
машинного перекладу на якість перекладу текстів у галузі нейробіології…….....……62

Емілія Костишин, Віта Грицанюк, Вікторія Логвиненко
Соціокультурні засади материнства та дитинства в українській історичній традиції……...…67

Микола Ластовецький, Зоряна Ластовецька-Соланська, Степан Соланський
Рецепція творчості Василя Барвінського у музичному житті Дрогобича..….....74

Уляна Борис
Формування ентомологічних уявлень і понять у молодших школярів на уроках "Я досліджую світ"…79

Natalia Rybalka, Svitlana Ostapenko, Anna Pokulevska
Reading skills development lesson planning in the process of foreign languages tuition……..……84

УДК 304.3(091)-055:316.42
DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.252839

Емілія Костишин, *кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*
Віта Грицанюк, *кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*
Вікторія Логвиненко, *кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університет безпеки життєдіяльності*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ МАТЕРИНСТВА ТА ДИТИНСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ

У статті окреслено соціокультурні засади материнства і дитинства в українській історичній традиції. Наголошено, що материнство та дитинство як соціокультурні феномени, містять у собі генезис усієї людської культури та цивілізації, усього суспільно-історичного й родинного досвіду людства і передбачають комплексний вияв поведінкових реалій, дій, процесів, пов'язаних із жінкою, дитиною, родиною, які в комплексі визначали характер материнських практик, способи буття дитини й різні види дитинства. Материнство і дитинство – явища історичні, і їхні змісти змінювалися протягом століть. Різні історичні етапи розвитку українського суспільства та держави зумовили своєрідні відносини, які складалися щодо дитини та визначали її місце в соціальній ієрархії. Зокрема, процес розвитку правового статусу дитини розпочинався з повної відсутності її прав і фактично безмежної влади батьків (дитина – об'єкт батьківської влади). Наступний історичний період характеризується поступовим обмеженням цієї влади, перетворенням її на батьківські права та встановленням контролю за їх здійсненням (дитина – об'єкт державного захисту).

Ключові слова: *дитинство; материнство; материнські практики; правовий статус; феномен; гендерні стереотипи; фемінізм, дискримінація.*

Літ. 18.

Emiliya Kostyshyn, *Ph.D.(History), Associate Professor, Associate Professor of the Social Work, Management and Social Sciences Department Lviv State University of Life Safety*
Vita Grytsanyuk, *Ph.D.(Political Science), Associate Professor, Associate Professor of the Social Work, Management and Social Sciences Department Lviv State University of Life Safety*
Viktoriya Logvynenko, *Ph.D.(Philosophy), Associate Professor, Associate Professor of the Social Work, Management and Social Sciences Department Lviv State University of Life Safety*

SOCIOCULTURAL PRINCIPLES OF MOTHERHOOD AND CHILDHOOD IN THE UKRAINIAN HISTORICAL TRADITION

The article outlines the sociocultural principles of motherhood and childhood in the Ukrainian historical tradition. It is emphasized that motherhood and childhood, as sociocultural phenomena, contain the genesis of all human culture and civilization, all sociohistorical and family experience of mankind and involves a comprehensive manifestation of behavioral realities, actions, processes related to women, children, families, who together determined the nature of maternal practices, ways of life of the child and different types of childhood. Motherhood and childhood are historical phenomena, and their content has changed over the centuries. Different historical stages of development of Ukrainian society and the state led to a kind of relationship that developed in relation to the child and determined its place in the social hierarchy. In particular, the process of developing the legal status of a child began with the complete absence of its rights and virtually unlimited parental authority (the child is the object of parental authority). The next historical period is characterized by the gradual restriction of this power, its transformation into parental rights and the establishment of control over their exercise (the child is the object of state protection).

The social practices of motherhood, unlike childhood, still remain on the margins of scientific studies and public discussion. The issues of motherhood in scientific discourse are considered in interaction: mother-woman, mother-child, mother-work, mother-woman movement, as well as mother in the context of a patriarchal, partner family, single mother. The feminist approach prevails in most studies. In different historical periods, motherhood was

© Е. Костишин, В. Грицанюк, В. Логвиненко, 2021

filled with different content, the nature of maternal behavior changed significantly. The value or devaluation of motherhood in a particular sociocultural environment shaped the appropriate attitude of women to this phenomenon and outlined the features of self-realization as a mother. It is established that the formation of modern practices of motherhood took place under the influence of the feminist movement. It is emphasized that the practices of surrogacy, artificial insemination and others have changed the contours.

Keywords: *childhood; motherhood; maternal practices; legal status; phenomenon; gender stereotypes; feminism; discrimination.*

Постановка проблеми. Процес формування материнських практик, а відтак і дитинства, має давню історію. З прадавніх часів соціальну регуляцію відносин у суспільстві здійснювали синкретичні звичаї, норми, приписи, які утверджували шанобливе ставлення до жінки як до берегині роду, закріплюючи тим самим на поведінковому рівні установки пошани й поклоніння жінці-матері. Материнство як соціокультурний феномен, передбачає комплексний вияв поведінкових ролей, дій, пов'язаних із жінкою, дитиною, сім'єю, які в комплексі визначали характер материнських практик, способи буття дитини й різні види дитинства. Для розуміння діалектичної взаємозалежності материнства і дитинства, осягнення їх феноменів, потрібно враховувати притаманні певному суспільству релігійні та традиційні цінності, які формують оцінки (як вибір), зразки поведінки, обґрунтовують ідеали і норми. Так у сучасних реаліях материнство, як ідеально типова модель, набуває нових аксіологічних характеристик: плановість, рефлективність, неімперативність. Поступово, відокремлюючись від інституту шлюбу, руйнується єдність біологічного та соціального в материнстві-батьківстві, зменшується ґендерна поляризація батьківських ролей, а відтак – змінюється цінність жінки-матері та дитини. На фоні змін інституту шлюбу, плюралізації форм сімейних відносин та практик батьківства, материнство і дитинство, як предмет суспільних дискусій, актуалізується здебільшого в площині їх функціонально-рольового призначення або в термінах кризи, девальвації та девіацій, а їх обговорення супроводжується закликами відродження традиційних духовних цінностей та престижу материнства і дитинства. Комплексних досліджень, які би розкривали проблему материнства-дитинства як соціокультурних явищ у комплексі немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дитинство як об'єкт спеціального соціального аналізу представлено у роботах зарубіжних та вітчизняних учених: В. Абраменкова, І. Богданова, Дж. Гарбаріно, К. Девіс, О. Караман, О. Кононко, В. Кузь, С. Мітрофанова, М. Лукашевич, О. Омельченко, М. Осоріна, С. Фріс, С. Щеглова, В. Ярка та інші. Сферу охорони дитинства у різних аспектах та окремі напрями державної політики у сфері охорони дитинства досліджували: В. Абраменкова, В. Андрущенко, Ф. Арієс, О. Балакірєва, Г. Бевз, І. Бех, О. Безпалько, П. Блонський, А. Богуш, Л. Виготський, Н. Гавриш,, Л. Демоз, А. Джеймс, Д. Ельконін, І. Загарницька, І. Зверєва, В. Зеньковський, А. Капська, О. Квас, Л. Кривачук, М. Лукашевич, Н. Максимова, І. П'єша, Ф. Райс, Т. Семигіна, І. Сікорський, Є. Субботський, І. Трубавіна, І. Цибуліна, О. Шиян, С. Щеглова та інші.

Щодо досліджень феномену материнства, то першовідкривачами цього напряму досліджень були зарубіжні вчені. Поява історії материнства як окремого напряму науки стало можливим саме завдяки розвитку етнографії, психології та соціології материнства, представники яких вперше звернулись до вивчення феномену материнства: Ф. Ар'єс, Х. Дойч, Е. Батінтер, М. Мід, А. Річ, Н. Чодороу, К. Хорні. На Заході з'явився навіть окремий напрям motherhood studies, який об'єднав представників цих наукових галузей. Окремі аспекти проблеми материнства досліджували сучасні вчені: І. Анчева, С. Канюка, О. Кісь, Н. Мицюк, В. Пірожeнко, О. Стрельник, В. Стинська, О. Шевченко, Н. Шеленкова, Н. Шмілик та інші.

Мета статті – окреслити соціокультурні засади материнства та дитинства в українській історичній традиції.

Виклад матеріалу. Дитинство та материнство – явища історичні. Кожній історичній епосі відповідає свій соціокультурний статус дитинства, якому притаманні вікові межі, ставлення суспільства до дитинства та регламентація стосунків дорослі – діти. Дуже влучно з цього приводу зазначає І. Кон: "дитинство і суспільство взаємопов'язані так, що суспільство не може зрозуміти себе, не пізнавши закономірностей свого дитинства, і воно не може зрозуміти світ дитинства, не знаючи історії й особливостей дорослої культури" [7, 165].

У науковому дискурсі дитинство розглядають на трьох рівнях: теоретико-методологічному, соціально-специфічному та конкретно-емпіричному [9, 44]. На першому воно трактується як суспільний феномен та соціальне явище. Соціально-специфічний рівень дитинство трактує як специфічний віковий період від народження до повноліття, який включає

структуру, особливості, субкультуру. На третьому – конкретно-емпіричному – досліджують становище дітей, аналізують фактологічний матеріал стосовно їхніх проблем тощо.

Зарубіжні вчені Еллісон Джеймс (Allison James) і Алан Праут (Alan Prout) сформулювали свою парадигму розуміння дитинства: як суспільного конструкту; як змінної категорії; як активного суб'єкта суспільних процесів [17].

Вітчизняні науковці О. Квас і В. Кемінь уважають, що розуміння феномену дитинства згідно із соціокультурним підходом полягає у визначенні факту існування різних способів буття дитини й різних видів дитинства. На їхню думку, ключовим питанням сучасного розуміння цього поняття має бути з'ясування тези, що дитинство не є універсальним, а є продуктом культури, що змінюється залежно від часу та місця [4; 5].

Історична наука засвідчує, що різні історичні етапи розвитку людського суспільства породжували свою стратегію виховання, яка ґрунтувалася на релігійних, моральних та соціальних засадах і формували своє розуміння цінності дитини як члена суспільства. Патримоніальне суспільство Київської Русі не сприймало дитину як повноцінного суб'єкта права та члена суспільства. Функції держави щодо захисту дітей не сприймалися ні суспільством, ані владою як належні її атрибути, хоча зародки розуміння соціальної політики держави у той час вже були. Правовий статус дитини регулювався нормами "Руської правди", у яких зацікавлювався відверто класовий підхід. Окремим суб'єктом піклування про дитину в Київській Русі була православна церква, яка основну свою соціальну місію у сфері охорони дитинства вбачала у хрещенні, профілактиці дітовбивста й абортів. Слід відзначити, що християнство принесло нові принципи сімейного права: моногамію, суворі покарання за позашлюбні зв'язки, залишивши без змін соціальний статус позашлюбних дітей і дітей, які належали до непривілейованих прошарків суспільства.

Характерною рисою організації та реалізації соціальної функції у сфері охорони дитинства литовсько-польської доби був знову ж таки її становий характер. Дитиноцентризм, перебуваючи на рівні розуміння свого часу, був притаманний тільки щодо дітей шляхетського походження.

Тенденція захисту прав дітей шляхетського походження збереглася і в Козацько-гетьманській державі. Козацькі писемні пам'ятки першої половини XVII ст. засвідчують тезу про зумовленість правового статусу дитини суспільно-правовим становищем її батьків. Тільки Конституція Пилипа Орлика (1710) вперше закріпила особливий статус дитини в тогочасному суспільстві та державі. Незважаючи на прогресивність Конституції, вона не була введена в дію і не реалізувала себе як чинний нормативно-правовий акт.

Після ліквідації Гетьманщини ґенеза конституційно-правового статусу дитини відбуватиметься під впливом владно-правового статусу держав, до складу яких були інкорпоровані українські землі. Тільки у першій половині XIX ст. у результаті активізації суспільно-політичних рухів, соціальний захист дітей потрапляють у фокус державної політики. У період Української Народної Республіки (УНР) відбувається нормативне закріплення прав дитини в законодавстві. Було розроблено проєкт Основного Державного Закону Української Народної Республіки, у якому містився розділ про права та обов'язки громадян: рівність всіх перед законом; загальнообов'язкове безкоштовне навчання у початкових школах для всіх дітей шкільного віку; визначав права громадян національних меншин у школі та публічному житті; декларувалася державна охорона праці неповнолітніх, жінок та жінок під час материнства. Становлення прав і свобод дитини відбувається у період розбудови Української Радянської Соціалістичної Республіки. Конституції Української РСР приділяли велику увагу конституційно-правовому статусу дитинства: декларували матеріальну та моральну підтримку материнства і дитинства; заборонили дитячу працю; ініціювали інституалізацію закладів піклування та виховання дітей.

Отже, різні історичні етапи розвитку українського суспільства та державності визначали місце дитини в соціальній ієрархії та її роль у цьому суспільстві. Генезис правового статусу дитини був у діалектичному зв'язку з приналежністю до станових груп суспільства, взаємовідносин діти – батьки та ролі самого суспільства у соціальних перетвореннях. Перший етап демонстрував повну відсутність цінності дитини як повноправного члена суспільства і необмежену владу батьків над дитиною (дитина як об'єкт батьківської влади). Під впливом суспільно-політичних процесів у кінці XIX ст. відбудеться перехід до нової моделі дитинства: безмежна батьківська влада переродиться на батьківські права та обов'язки, які будуть декларуватися і контролюватися державою (дитина як об'єкт державного захисту).

Категорія материнство, як і дитинство, потребує глибокого аналізу щодо визначення її змістового наповнення. В українській радянській

енциклопедії материнство трактується як правове становище жінки у зв'язку з народженням, утриманням і вихованням дітей [13]. Аналіз словників з педагогіки та соціальної педагогіки засвідчив, що категорія материнство не достатньо обґрунтована і розроблена. В енциклопедії для фахівців соціальної сфери термін "материнство" відсутній. У довідковій літературі соціальної сфери материнство розглядається з позиції біологічної (репродуктивна функція), соціальної (виховна функція), правової сфер [11, 223–234].

Соціальні практики материнства, на відміну від дитинства, досі залишаються на маргінесі наукових студій та суспільного обговорення. Одна з причин такої академічної та публічної невидимості материнства – це зведення його до сфери приватного і "природного" [12]. Питання материнства у науковому дискурсі розглядаються у взаємодії: мати-жінка, мати-дитина, мати-робота, мати-жіночий рух, а також мати в контексті патріархальної, партнерської сім'ї, одинока мати. У більшості досліджень переважає феміністичний підхід.

У науковому дискурсі можна виділити кілька концептуальних положень щодо трактування основного призначення материнства: материнство як практика піклування про дітей; материнство як особливий вид соціальної діяльності, що реалізується у специфічних практиках; материнство як соціальна структура.

Г. Філіпова у структурі материнства виділяє три компоненти: потреба в продовженні роду; модель дитинства й материнства конкретного суспільства; потреби, бажання, ідеали, цілі самої матері [14, 17].

У різні історичні періоди материнство наповнювалося різним змістом, суттєво змінювався характер материнської поведінки. Цінність або знецінення материнства у конкретному соціокультурному середовищі формували відповідне ставлення жінки до цього феномену та окреслювали особливості реалізації себе у ролі матері. Дуже влучно щодо материнства як історичної функції висловилася французька феміністка, філософ Елізабет Бадінте: "Материнство" й "материнський інстинкт" – явища історичні й до XVIII ст. – це радше міф, аніж соціальні функції [16, 89].

Особливої уваги заслуговує наукова розвідка Г. Демиденко, у якій явище материнства авторка розглядає з позиції його лінгвальної інтерпретації. Дослідниця уважає, що материнство як соціальне явище і є повноцінним компонентом українського соціокультурного простору, і саме в українській культурній традиції відображено архетипне сприйняття матері, асоційоване з такими якостями, як турбота і співчуття, захист, піклування і підтримка тощо [1].

Слід зазначити, що етнографічні дослідження демонструють інколи кардинально полярні звичаї українського народу, інколи частково заперечуючи споконвічну рівність українських жінок. Народна культура, етнографічні записи та судові архіви свідчать про нормативні практики дискримінації жінки ("не вір жінці як чужому собаці"), гендерне насильство ("люби як душу, а тряси як грушу"), обмеження у майнових та громадянських правах (чоловік розпоряджається спільним майном, бере участь у громадському житті).

Етнографиня О. Кісь наводить факти з різних регіонів України: на Бойківщині дружина мусила питати дозволу, аби кудись піти; у гуцулів жінка завжди йшла за кілька кроків позаду від чоловіка, несла тягарі, не могла сісти поруч та вступати у чоловічу розмову; на Чернігівщині жінки і чоловіки їли за різними столами; на Слобожанщині жінки не сідали до столу, а тільки прислуговували та їли стоячи [6, 141].

Причинами проявів дискримінації щодо жінок, на думку Н. Куравської, є гендерні стереотипи в українській усній народній творчості, які мають неоднозначний вплив на масову та індивідуальну свідомість: з одного боку, вони закріплюють історично-культурний досвід багатьох поколінь, полегшуючи при цьому процеси світосприйняття, оцінки й аналізу соціальної дійсності, а з іншого – спрощують її, а подекуди й викривлюють [10].

Особливе ставлення суспільства і держави в історичному розрізі було до одиноких матерів, їх дітей та безпритульних дітей. І хоча жінку третього тисячоліття вже не засуджують за те, що вона виховує дитину без батька й не перебуває у шлюбі, а таких дітей уже не називають байстрюками, все одно наявність неповних сімей залишає свій відбиток на становленні особистості дитини та сприйнятті її суспільством. Але перш ніж здобути право не бути суспільними паріями, матерям-одиначкам довелося пройти довгий шлях, сповнений фізичних покарань, заслання й громадського осуду. Варто згадати хоча б українську класику. Ця проблема висвітлюється в поемах Тараса Шевченка "Катерина" й "Титарівна", повісті "Сердешна Оксана" Григорія Квітки-Основ'яненка та "Бурлачка" Івана Нечуя-Левицького, де показано життєві ситуації, які штовхали дівчат-покриток на вбивство своєї позашлюбної дитини. Друга проблема – це поява на світ позашлюбних дітей та ставлення держави до цієї проблеми. Важливо з'ясувати, якою була чисельність підкинутих дітей в Україні в XIX –

на поч. XX ст., чи мало це явище загальноєвропейський масштаб, як держава турбувалася про таких дітей у притулках. Досвід минулого допоможе знайти шляхи розв'язання проблеми підкидьків та матерів-одиначок у сучасності.

Зауважимо, що у науковій літературі та повсякденному вжитку в Російській імперії XIX – поч. XX ст. (а Наддніпрянська Україна входила в цей період до складу Росії) було зафіксовано терміни "незаконнонароджена дитина" у значенні "позашлюбна", а також "покритка", що стосувався сільської дівчини, яка втратила цнотливість і народила дитину. Становище матерів-одиначок та позашлюбних дітей XIX – поч. XX ст., на відміну від художньої літератури, не знайшло належного висвітлення в історичній та соціологічній літературі. Вартими уваги є роботи дорадянського історика І. Янжула, де розглядається проблема позашлюбних дітей (автор уживає термін "незаконнонароджена дитина") [15].

Серед сучасних науковців варто виділити роботи української дослідниці І. Ігнатенко, в яких зроблено акцент саме на традиційну культуру українців, їхнє ставлення до покриток та шлюбно-сімейних цінностей [3].

Матір-одиначка у XIX – на поч. XX ст. залишалася суспільним парієм у сільському середовищі, хоч ставлення до неї та народжених нею дітей із часом все ж дещо поліпшується. Пояснення цьому, на думку деяких вчених, варто шукати в модернізаційних процесах, що охопили суспільство в другій половині XIX ст., світових процесах емансипації й поступового розкладу засад традиційної сім'ї. Урбанізація кличе матерів-одиначок у міста, де моральні настанови традиційного суспільства були не такими дієвими, не загрожував громадський осуд [8].

Еволюція поглядів щодо соціальних практик материнства відбулася під впливом різних політичних проєктів феміністського (суфражистського руху). Перші політичні проєкти жіночого звільнення (кін. XVIII – 20-ті рр. XX ст.) залишили поза увагою сферу приватного життя жінки та материнство, зосередивши увагу на публічній сфері: жіночій освіті, оплачуваній зайнятості і політичній участі як найважливіших ресурсах жіночої емансипації й гендерної рівності. Основна ідея другої хвилі (1960–1970) – жіноча здатність народжувати дітей – це чинник гноблення жінок. **Сімона де Бовуар у праці** "Друга стать" вперше проявила незручні і невидимі до цього аспекти жіночих досвідів: страхи, занепокоєння, викликані вагітністю, пологами і материнством [2]. *Третя хвиля фемінізму* (від початку 1990 рр.) заснована на ідеї індивідуалізму, свободи вибору і розмаїття жіночих досвідів та феміністичних практик (екофемінізм, girly фемінізм, "чорний" фемінізм), відкриває нові можливості для осмислення материнства як соціально сконструйованого і контекстуального досвіду, на який впливають культура, історія, клас, етнічність, вік, сексуальна орієнтація.

Сучасна дослідниця соціальних практик материнства О. Стрельник розрізняє материнство як (патріархатний) інститут, пригнітливий для жінок (motherhood), та материнство як різноманітні практики (mothering) [12]. Розрізнення материнства як інституту (motherhood*)* і як практики (mothering) вперше окреслила Е. Річ у праці "Народжена жінкою: материнство як досвід та інститут". На думку дослідниці, інституційний складник материнства (motherhood) утілюється в соціальних стереотипах і суспільній (чоловічій) ідеології, сконструйованій у межах патріархатної системи. На переконання дослідниці, саме чоловіки-експерти створювали ідеалізовані образи матерів і визначали їхню "здорову ідентичність". Дослідниця не заперечує унікальний потужний зв'язок між матір'ю та її дітьми і переконана, що жінки потребують звільнення не від материнства, а від чоловічого панування над материнством [18].

Практика "нового" материнства зазнає суттєвих змін у радянський період історії, коли образ "гарної матері" конструювався здебільшого як образ жінки, яка успішно поєднує працю та материнство, а батьків було позбавлено суб'єктності стосовно вибору практик виховання, публічної презентації та захисту своїх інтересів. Ідея "відповідального батьківства" не є унікальною для пострадянського періоду, однак нині, коли вона ретранслюється в принципово нових (неоліберальних) економічних і соціокультурних обставинах, вона набуває нових смислів і змісту. Культура "нового батьківства" включала ідеї благополуччя дитини, яке передбачає фізичний і матеріальний добробут, нові форми стосунків батьків і дітей, заснованих на емпатії, довірі й партнерстві.

Сучасний соціум зі своїми перевагами та недоліками породив і таке явище, як сурогатне материнство, що сьогодні вимагає дискусії з урахуванням не лише технічних можливостей, але й етичної складової. Суспільство поділене щодо моральної оцінки такої практики. Одні категорично засуджують, інші натомість підтримують, причому останні діляться ще на декілька підкатегорій: хтось підтримує повністю,

бо це розв'язує проблему безпліддя і прагнення батьківства, хтось частково, що лише в дуже крайніх випадках це все-таки допустимо, хоча зазвичай краще не користуватися цими послугами. На нашу думку, практики сурогатного материнства, штучного запліднення та інших вплинули на зміну контурів легітимного дискурсу материнства і спричинили перевизначення таких понять, як рід, спорідненість, сімейні зв'язки, материнство, батьківство та ін.

Трансформація соціальних відносин у сучасному суспільстві породжує нові форми сімейних стосунків. Високі показники смертності серед чоловіків активного дітородного, працездатного віку також ведуть до трансформації сімейних стосунків. Спостерігається пріоритет цивільних (незареєстрованих) шлюбів перед офіційними, що веде до формування нових сімейних структур загалом і материнських сімей зокрема. Це є свідченням кризи материнства, його знецінення внаслідок прагнення жінок успішно будувати професійну діяльність, досягати кар'єрних успіхів, відсуваючи реалізацію жінки у ролі матері на другий план. Ці фактори спонукають суспільство до практики самотнього материнства, як усвідомленого вибору, породжує безліч соціально-психологічних та юридичних проблем. Сучасні соціокультурні стереотипи породжують хибні уявлення молоді щодо материнської ролі. Суперечності між ідеалістичним культивуванням суспільством значимості материнства для жінки і реальною ситуацією сучасності, яка демонструє першочергове значення досягнення успіхів у професійній діяльності та кар'єрі, матеріального достатку, престижу, відсувають реалізацію материнської ролі на другий план. Крайнім проявом кризи материнства є явище добровільної бездітності (child-free).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Материнство і дитинство – явища історичні. Різні історичні етапи розвитку українського суспільства та держави зумовили своєрідні відносини, які складалися щодо дитини та визначали її місце в соціальній ієрархії. Зокрема, процес розвитку правового статусу дитини розпочинався з повної відсутності її прав. Соціальні практики материнства, на відміну від дитинства, досі залишаються на маргінесі наукових студій та суспільного обговорення. Питання материнства у науковому дискурсі розглядаються у взаємодії: мати – жінка, мати – дитина, мати – робота, мати – жіночий рух, а також мати в контексті патріархальної, партнерської сім'ї, одинока мати. У більшості досліджень переважає феміністичний підхід. У різні історичні періоди материнство наповнювалося різним змістом, суттєво змінювався характер материнської поведінки. Цінність або знецінення материнства у конкретному соціокультурному середовищі формували відповідне ставлення жінки до цього феномену та окреслювали особливості реалізації себе у ролі матері. З'ясовано, що становлення сучасних практик материнства відбулося під впливом феміністського руху. Поява сурогатного материнства, штучного запліднення, нових соціальних стереотипів вплинули на зміну контурів легітимного дискурсу материнства і спричинили перевизначення таких понять як рід, спорідненість, сімейні зв'язки, материнство, дитинство, батьківство та ін. Потребує наукової дискусії практика сурогатного материнства з врахуванням етичної складової.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демиденко Г. Материнство як лінгвокультурне явище. *Філологічні студії*. Вип. 14. 2016. С. 40–50.

2. Де Бовуар Симона. Друга стать: У 2 тт. / Пер. з франц. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. Київ: Основи, 1995. 392 с.

3. Ігнатенко І. Жіноче тіло у традиційній культурі українців. Харків: КСД, 2016. 224 с.

4. Квас О., В. Кемінь. Проблема дослідження підтримки материнства і дитинства в українській виховній традиції. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2018. №12 (167). 2018. С. 6–11.

5. Квас О., Кемінь В. Проблеми дитинства через призму європейських дослідницьких студій на зламі XX та XXI ст. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2010. № 1. С. 177–181.

6. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX–початок XX ст.). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008. 272 с.

7. Кон И. С. Ребенок и общество: (историко-этнографическая перспектива). Москва. Наука, 1988. 270 с.

8. Костишин Е., Царьова А. Історико-філософський аспект проблеми самотнього материнства. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток*. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 5–6 червня 2020 р. Львів : ЛДУ БЖД, 2020. 285 с. С. 105–110.

9. Кривачук Л., Костишин Е. Науковий дискурс стосовно феномену дитинства: виокремлення державно-управлінського дитиноцентричного підходу. *Збірник наукових праць.* 2014. Вип. 41 "Ефективність державного управління". С. 39–46.

10. Куравська Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. *Збірник наукових праць: психологія*. 2018. Вип. 22. С. 55–62

11. Соціальна політика і соціальна робота: термінологічно-понятійний словник /Укл. М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк. Київ, 2005. 356 с.

12. Стрельник О. Материнство: пригноблення чи нові можливості? Відповідь феміністичної теорії. URL: ttps://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/materinstvo-prignoblennya-chi-novi-mozhlivosti-vidpovid-feministichnoi-teorii. (дата звернення: 16 листопада 2021 р.).

13. Українська радянська енциклопедія : в 10 т. К., 1981. Т. 6. 552 с.

14. Филиппова Г.Г. Психология материнства. Москва, 2002. 240 с.

15. Янжул И. О незаконнорожденньїх. *Статистико-юридический очерк.* Москва. 1870. 80 с.

16. Badinter E. Mother Love. Myth and Reality. New York, 1981. 360 p.

17. James A., Prout A. Strategies and structures: towards a new perspective on children' s experiences of family life. *Children in families: research and policy*. London: Falmer Press, 1996. P. 41–52.

18. *Rich Adrienne.* Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution. New York: Bantam, 1976. 352 p.

REFERENCES

1. Demydenko, Gh. (2016). Materynstvo jak linghvokuljturne javyshhe [Motherhood as a linguistic and cultural phenomenon]. *Philological studies.* Vol. 14. pp. 40–50. [in Ukrainian].

2. De Bovuar Symona. (1995). Drugha statj [Another to become]. Translated from French N. Vorobjovoji, P. Vorobjova, Ja. Sobko. Kyiv, Publ. Osnovy. 392 p. [in Ukrainian].

3. Ighnatenko, I. (2016). Zhinoche tilo u tradycijnij kuljturi ukrajinciv [The female body in the traditional culture of Ukrainians]. Kharkiv, 224 p. [in Ukrainian].

4. Kvas, O. & Kemin, V. (2018). Problema doslidzhennja pidtrymky materynstva i dytynstva v ukrajinsjkij vykhovnij tradyciji [The problem of research of support of motherhood and childhood in the Ukrainian educational tradition]. *Youth & market*, no.12 (167). pp. 6–11. [in Ukrainian].

5. Kvas, O. & Kemin, V. (2010). Problemy dytynstva cherez pryzmu jevropejsjkykh doslidnycjkykh studij na zlami XX ta XXI st. [Problems of childhood through the prism of European research studies at the turn of the XX and XXI centuries]. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogy.* No.1. pp. 177–181. [in Ukrainian].

6. Kis, O. (2008). Zhinka v tradycijnij ukrajinsjkij kuljturi (drugha polovyna XIX–pochatok XX st.) [Woman in traditional Ukrainian culture (second half of the XIX–beginning of the XX century)]. Lviv, 272 p. [in Ukrainian].

7. Kon, I. S. (1988). Rebenok i obshchestvo: (istoriko-etnograficheskaya perspektiva [The child and society: (historical and ethnographic perspective)]. Moscov, 270 p. [in Russian].

8. Kostyshyn, E. & Tsarova, A. (2020). Istoryko-filosofskyy aspekt problemy samotnoho materynstva [Historical and philosophical aspect of the problem of single motherhood]. *Sotsialna robota: stanovlennya, perspektyvy, rozvytok. Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 5–6 chervnia 2020 r.* – Social work: formation, prospects, development. Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference, June 5-6, 2020. Lviv, 285 p., pp. 105–110. [in Ukrainian].

9. Kryvachuk, L. & Kostyshyn, E. (2014). Naukovyj dyskurs stosovno fenomenu dytynstva: vyokremlennja derzhavno-upravlinsjkogho dytynocentrychnogho pidkhodu [Scientific discourse on the phenomenon of childhood: the separation of public administration child-centered approach]. *Collection of scientific works. 2014. Vol. 41 "Efficiency of public administration"*. pp. 39–46. [in Ukrainian].

10. Kuravsjka, N. (2018). Ghenderni stereotypy jak dzherelo ghendernoji dyskryminaciji ta seksyzmu [Gender stereotypes as a source of gender discrimination and sexism]. *Collection of scientific works. Psychology.* Vol. 22. pp. 55–62. [in Ukrainian].

11. Gholovatyj, M.F. & Panasjuk, M.B. (2005). Socialjna polityka i socialjna robota: terminologhichno-ponjatijnyj slovnyk [Social policy and social work: a terminological and conceptual dictionary]. Kyiv, 356 p. [in Ukrainian].

12. Streljnyk, O. Materynstvo: pryghnoblennja chy novi mozhlyvosti? Vidpovidj feministychnoji teoriji [Motherhood: oppression or new opportunities? The answer to feminist theory]. Available at: https: // genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/materinstvo-prignoblennya-chi-novi-mozhlivosti-vidpovid-feministichnoi-teorii. (Accessed 16.11.2021.). [in Ukrainian].

13. Ukrajinsjka radjansjka encyklopedija (1981). [Ukrainian Soviet Encyclopedia]. Kyiv.Vol. 6. 552 p. [in Ukrainian].

14. Fylyppova, Gh. (2002). Psykhologhyja materynstva [Psychology of motherhood]. Moscov, 240 p. [in Russian].

15. Janzhul, Y. (1870). O nezakonnorozhdennjjikh [About illegitimate births]. *Statistical and legal essay.* Moscov, 80 p. [in Russian].

16. Badinter, E. (1981). Mother Love. Myth and Reality. New York, 360 p. [in English].

17. James, A. & Prout, A. (1996). Strategies and structures: towards a new perspective on children's experiences of family life. Children in families: research and policy. London. Publ. Falmer Press, 1996. pp. 41–52. [in English].

18. Rich Adrienne. (1976). Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution. New York. Publ. Bantam, 352 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 15.11.2021